

ПАРАТЕКСТОВЕ И КОМПОЗИЦИОННА СПЕЦИФИКА В КНИГИТЕ НА ЕСА ДЕ КЕЙРОШ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

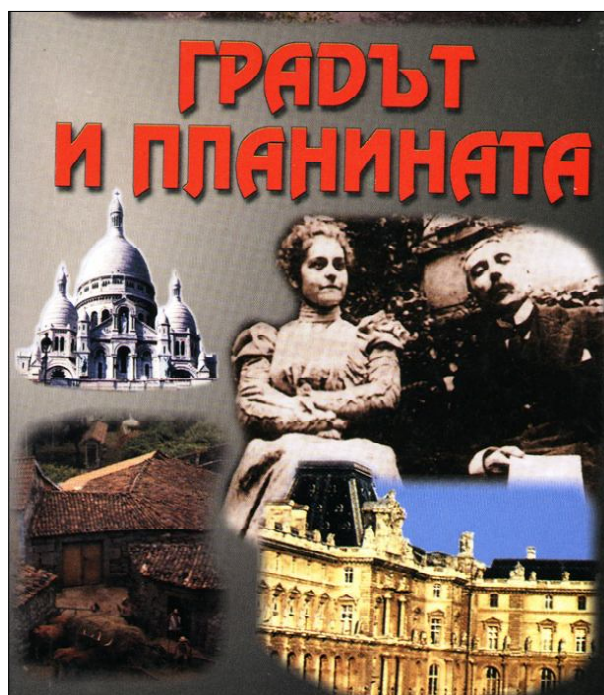
Проф. д-р Лъчезар Георгиев

Жузе Мария Еса де Кейрош е един от признатите европейски автори, представители на португалската литература през втората половина на XIX век. Модерен, актуален и звучащ съвременен и в глобалното ни съвремие, талантливият белетрист е издаван в много страни по света. Последното десетилетие на новото хилядолетие отново активизира интереса към произведенията на твореца в превод на български език. С насърчението на български издатели и подкрепата на португалски институции, активно ратуващи за популяризирането на своите писатели в Европа, се наблюдава истинска културна инвазия на португалския роман. Разбира се, дял за това имат и наши изтъкнати преводачи, за които ще стане дума в това кратко проучване, чиято цел е да очертае паратекстовете и композиционната специфика в белетристиката на Еса де Кейрош. Самите български издания на този значим автор са облагородени и обогатени, а присъствието на паратекстови елементи, повечето от които наложени от преводачите, българските съставители и редактори, правят книгите на писателя атрактивни, впечатляващи и полезни за читателя, с увлекателен наратив и важни пояснителни текстове, онагледяващи ясно и разбираемо общата композиция на произведенията.

През 1901 г. е издаден романът на Жузе Мария Еса де Кейрош „Градът и планината“ (около година след смъртта на автора). Смятан е за заключителен белетристичен акорд на дълголетната му творческа палитра. В наши дни у нас тази забележителна творба е издадена през 2001 г.²¹.

Младият и заможен португалски земевладелец Жасинту отхвърля живота в своя богат дом в Париж, скъсва баналната и оплетена с фалшиви чувства връзка с мадам д'Ориол и решава да се върне към изконните ценности и покоя, сътворен

от Бог, олицетворявани от суровия живот в планинското португалско имение Тормеш. Жасинту поема назад към природата, далеч от постоянното молене и пълзене на бедняка; далеч от етикета, церемониите, ритуалите и традициите, оплитащи благородника в своеобразния му затвор. Романът е повик към свободата и вик за връщане назад към естеството, към природното и хармоничното, към онова, завещано ни още от Века на просвещението и прогресивните идеи на западноевропейския романтизъм на XIX век. И в наши дни романът на Еса де Кейрош разнася своеобразна музика в съвремие на изгубените илюзии, ценности, прекъснатите родови корени и връзките с великата и вечна природа. Книгата се отличава с интересна композиция, в която разказът от първо лице се води от Зе Фернандеш, приятел на Жасинту и негов спътник

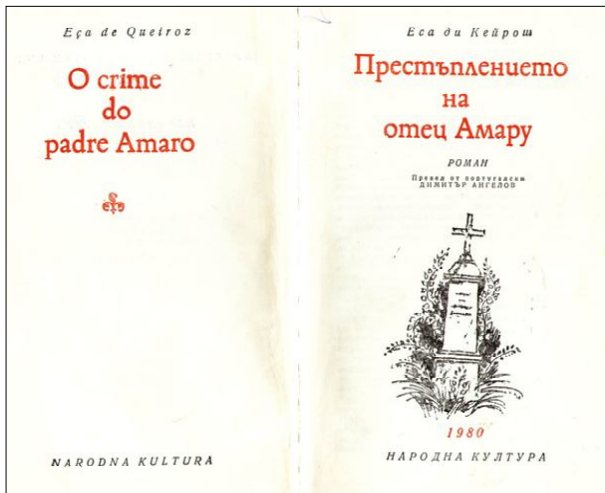
от Париж. На финала Жасинту се жени за прелестната девойка Жуаниня, братовчедка на Зе Фернандеш. Романът има отворен край – дава се началото на една красива нова любов, сред старинните скринове, свещници и гербове на родовите благороднически имения, позападнали от времето, но продължаващи да живеят своя нов възход в меката и величествена тишина на планината, с новите си обитатели. Тичащата из някога порутения замък Тормеш дъщеричка на Жасинту и Жуаниня, пухкавата червенобузеста Теразиня, ще продължи стария португалски род и ще вдъхне надежда и живот сред планината, далеч от измамните и ефимерни наслади на големия град. В последната глава дори самият разказвач, убедил се в правотата на Жасинту, също се завръща след кратък престой в Париж, за да поеме заедно с щастливото семейство на братовчедка си, Жасинту и вече двете им деца нагоре в планината, далеч от съблазните, запокитвайки на малката португалска гара долнопробните еротични издания с голи жени, мръсни истории и еротизъм. Стъпвайки уверено по вечната земя, героите се изкачват с доволни души и в мир с Бога към Замъка на щастието, един достоен финал и за великия португалски писател. Едно изкачване-алегория, избистрящо смисъла на живота, звучащо актуално и днес, след толкова години.

Романът излиза около година след смъртта на своя автор. Българското издание на „Градът и планината” е с предговор от преводачката Даниела Петрова, в която наред с биографичните сведения за „владетеля на щастието” се проследяват важни етапи в творчеството на Еса де Кейрош². В изданието има още един фрагмент с паратекстов характер, внасящ важно уточнение: „Забележка” с дата 24 април 1901 г., в която се изяснява, че след с. 180 ръкописът на книгата не е прегледан от автора, тъй като Еса де Кейрош е повален от смъртта. Автор на тази бележка е португалският писател Рамалю Ортигау (1836–1915), фактически литературен редактор на изданието³. Поетично написана като своеобразен кратък послеслов, обясняващ накратко съдбата на книгата, бележката звучи благородно, удивлява с мекотата на фразата и посланието към читателя: „Неговият приятел и литературен събрат, на когото бе поверена благочестива грижа да се докосне до посмъртния ръкопис на Еса де Кейрош, след като приключи с тази

мисия, целува с дълбока мъка и уважение застиналата неподвижно и завинаги ръка, написала тези очарователни страници; надява се също така корекциите, с които е приел да се заеме, да не са помрачили много грубо безсмъртния ореол, с който ще остане да блести в португалската литература тази книга, в която духът на големия писател сякаш се отделя от живота с лека въздишка на блаженство, покой и неподправена любов към земята на неговата родина.”⁴. Рамалю Ортигау именно е редакторът, с когото Еса де Кейрош още през 70-те години на XIX век списва ориентираното към реализма и критика на романтизма литературно периодичното издание „Тресчиците”⁵. Романът излиза на български с подкрепата на Министерството на културата на Португалия (Ministério da cultura) и Португалския институт на книгата и библиотеките (Instituto Portugues do Livro e das Bibliotecas), португалските институции с голям принос за насърчаване на издателската дейност, свързана с португалската книжнина у нас и особено на художествената литература. Както се вижда и от по-нататъшната им дейност, те подкрепят издаването и на други белетристични творби на Еса ди Кейрош.

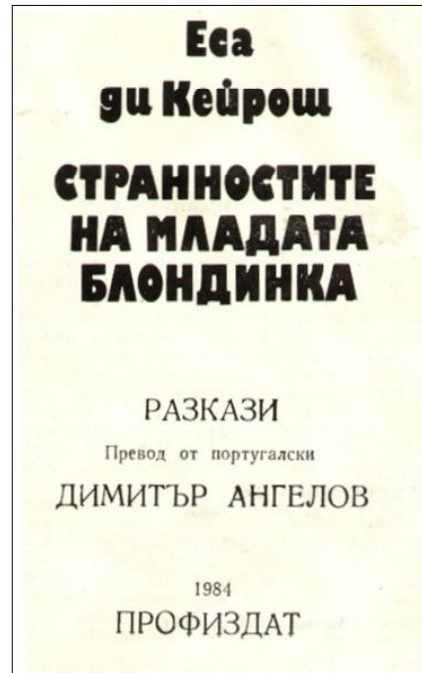
И още нещо за „Градът и планината”. Прави впечатление, че българският издател е мислил добре върху композицията на романа – двете основни *паратекстови конструкции* (предговорът на преводача и бележката на литературния редактор) са отделени със светли курсивни шрифтове, а бележките и поясненията за всяка глава са дадени с по-малък кегел. Графичният дизайн на корицата и добре подбраният формат (84x108/32) внасят допълнителна естетика в това българско издание на романа.

Жузе Мария Еса де Кейрош е роден на 25 ноември 1845 г. в Повоа де Варзим и умира в Париж през 1900 г. Завършва университета в Куимбра и работи като адвокат в португалската столица, като дипломат, но във връзка с откриването на Суецкия канал предприема през 1869 г. пътуване до тези земи, черпейки сюжети за бъдещи свои книги. Работи в кметството на Лейриа (Лера) и пише знаменитата си творба „Престъплението на отец Амару” (O crime do padre Amaro). Темата и сюжетът на произведението плашат португалоезичните издатели и нито един не се решава да го издаде, затова писателят сам отпечатва романа с взети назаем от баща си средства⁶.

Далеч по-късно, през 2002 г. Карлос Карера прави испано-езичен филм в Мексико по това произведение, който предизвика остри полемики, но и получава високо отличие. У нас тази книга излиза през 1980 г. в превод от португалски на Димитър Ангелов, по изданието от 1978 г. на лисабонското издателство *Edição Livros do Brasil*. Попада в авторитетната поредица Библиотека *Световна класика* на държавното издателство „Народна култура“⁷. Встъпителна студия от Светослав Колев дава подробни биографични сведения и научен коментар върху творчеството на бележития португалски белетрист⁸. Изтъкват се първите опити на португалския писател, които започват в редакцията на лисабонския вестник „Газета ди Португал“ на ул. „Травеса ди Парейрина“ № 26, недалеч от театър „Сан Карлуш“. В този вестник, в броя от 7 октомври 1866 г., Еса ди Кейрош публикува есето си „Симфонична овертюра“ по тема за въздействието на немския музикален романтизъм, а до края на следващата година във вестника са отпечатани 19 негови есета, излезли в книга през 1905 г., след смъртта на писателя, под заглавие „Варварска проза“⁹. В лисабонския вестник „*A Revolucao de Setembro*“ през 1870 г. се публикуват осем глави от недовършената повест „Смъртта на Исус“, а на 12 юни 1871 г. младият писател изнася в тогавашното лисабонско казино знаменателната си лекция „Реализмът като нов израз на изкуството“; същата година редактира и пише в сатиричното месечно сп. „Аш Фарпаш“ (*Бодли* – до 1872 г.); през 1873 г. публикува и първия свой реалистичен разказ „Чудатостите на една руса девойка“¹⁰. В цитираната студия Св. Колев свежда реализма в творчеството на португалския писател до три

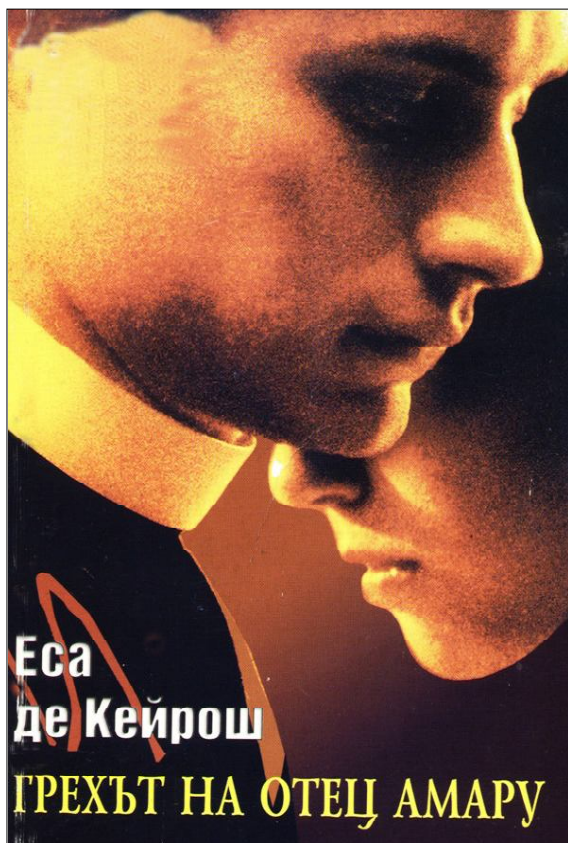
основни посоки – въвеждане на *съвременността като тема* в португалската белетристика; разработване на *нова техника*, чийто фундамент се опира върху точно описание и проникновено наблюдение, достоверност и правдоподобност; *подмладяване на португалския език* с употребата на стегнат стил с майсторско съчетание на съществителни и прилагателни¹¹.

През 1984 г. в Библиотека *Факел* на Профиздат излизат пет къси творби на Еса ди Кейрош в белетристичния сборник „Странностите на една блондинка“, подбрани, преведени и с предговор от Димитър Ангелов¹². Освен едноименната новела от сборника, тук са включени още творбите „Жузе Матиаш“, „При воденицата“, „Поет-лирик“ и „Цивилизация“. В новелата *Странностите на младата блондинка* влюбеният Макариу изтърпява страдания, търпи изпитания и много лишения заради любимата си, русата красавица Луиза, но когато завежда преди сватбата годеницата си да изберат заедно бижута, тя задига скъп пръстен от златарския магазин, продавачът я залавя и разобличава. Това кара Макариу да промени решението си и да се раздели с русата девойка. Разказът е с неочакван край и предизвиква смесени чувства за измамната красота и суровата действителност.

При представянето на Еса де Кейрош, а и на други португалски писатели в български издания, паратекстовете под формата на встъпителни

студии и статии, бележки, послеслови на редактора или преводача, играят съществена роля за възприемането на непознатия за българската читателска аудитория текст, а наред с това са важна композиционна част от преводното издание.

Второто издание на скандалния роман на Еса де Кейрош на български език е осъществено чрез издателска къща „Светулка 44“ през 2007 г. в превод на Маргарита Дренска, като сега заглавието е „Грехът на отец Амару“¹³. Това българско издание излиза със съдействието на Португалския институт на книгата и библиотеките (*Instituto Portuges do Livro e das Bibliotekas*). В пространната си встъпителна статия към българското издание Яна Андреева дава биографични сведения за автора и за по-значимите му творби, отбелязвайки и мястото на португалския класик на литературата в преводната ни издателска дейност: „Със задоволство трябва да отбележим, че немалко творби на Еса де Кейрош са преведени и у нас и че най-значимите сред тях – романите *Братовчедът Базилиу*, *Реликвата*, *Семейство Майя*, *Градът и планината* – станаха достойни на българския читател през последните години. Благодарение на последова-

телния интерес на професор Маргарита Дренска към творчеството на португалския класик и на издателската инициатива на „Светулка 44“ сега към тях се присъединява и *Грехът на отец Амару*, най-трудно съзрялата, но и най-обичаната от автора ѝ книга“¹⁴. В същата встъпителна статия Я. Андреева изтъква и трудния издателски път, по който върви шлифоването на този роман – отначало той е публикуван след завръщането на автора от Хавана и пътешествието му из Северна Америка, в издаването от неговите приятели Антеру де Кентал и Жайме Баталя Рейш списание „Ревийща Осидентал“, при това писателят сега е в Северна Англия; недоволен обаче от първоначалния вариант, де Кейрош осъществява през 1876 г. второ издание, а последната му авторска редакция е в изданието от 1880 г., вече изчистена и наситена с драматизъм и ирония художествена проза¹⁵. В своите бележки към второто издание, публикуван и в българския превод от 2007 г., Еса де Кейрош припомня, че романът му „Грехът на отец Амару“ е написан през 1871 г., прочетен пред няколко приятели през следващата година и е публикуван през 1874 г. (вероятно се има предвид публикацията в подлистник на списанието „Ревийща Осидентал“, докато книгата на Емил Зола „Грехът на абат Муре“ в четвъртия том от поредицата „Ругон Макарови“ е написана и публикувана през 1875 г.¹⁶ Налице е случайна прилика между две произведения и в своите бележки де Кейрош привежда редица обстоятелства и факти, които отличават двете творби, не пропускайки да благодари на бразилската и португалската критика. Самото произведение Еса де Кейрош, отличаващо се с интересна композиция и перфектно изградени диалози, с вклиняване в народопсихологията, етнография и история на португалското общество, на места с иронични детайли, повечето пронизани от остър сарказъм и изобличителна сила, притежава магията на белетристика с високо качество; а поетиката на внушенията, следваща разказа за прелъстяването на Амелия и греховната страст на отец Амару, завършва с раждането на детето и смъртта на героинята при това раждане. Вместо наказанието да падне върху прелъстителя свещеник, наместо разкаяние, на финала на романа съгрешилият отец в разговор с каноника Диаш, с типичните похвати на иронията и самоизобличението, самохарактеризира деградацията на героя и неговата каста:

– *Ето, в това се корени злото: не ни уважават! – каза Амару. – Прави се всичко възможно да уронят авторитета ни... Разрушават в народа преклонението пред свещеничеството...*

– *Клеветят ни подло и безчестно – каза с многозначителен тон каноникът.*¹⁷

В следващите редове сарказмът градира – край двамата свещенослужители минават възрастна и млада дама с предизвикателна фигура, при което каноникът побутва по лакътя своя събрат – *какво ще кажете, отец Амару?... Ей такива искате да изповядвате, нали?* Опарилият се от греховното прелюбодеяние отец Амару отвръща, че вече щял да изповядва *само омъжени жени!*¹⁸ Писателят разгръща епилога в края на май 1871 г., из лисабонския квартал Шиаду, място за проституция, пиене из кръчмите, хазарт, заложни къщи и на фона на обезпокоителни вести за революцията в Париж, за метеж, размирици, горящи дворци, което тук, в квартала на безвремието и ретроградния застой се приема за неизбежен край на света, но и като територия за обезпокоителни разговори относно размера и катастрофалните последици от социалната революция. И всичко това върви успоредно с ретроградната фигура на граф де Рибамар, успокояваща двамата свещеника, че скоро парижкият бунт ще бъде потушен. Самият разговор съвсем неслучайно става край оградата около статуята на поета Луиш де Камойнш – символ на миналото и отдавна забравено величие на Португалия. Някаква потискаща тъга стяга читателя за гърлото; някаква безнадеждност и сатира на упадащите нрави завършват този блестящ роман на XIX век. Произведението се определя и като първият реалистичен роман на португалския писател.

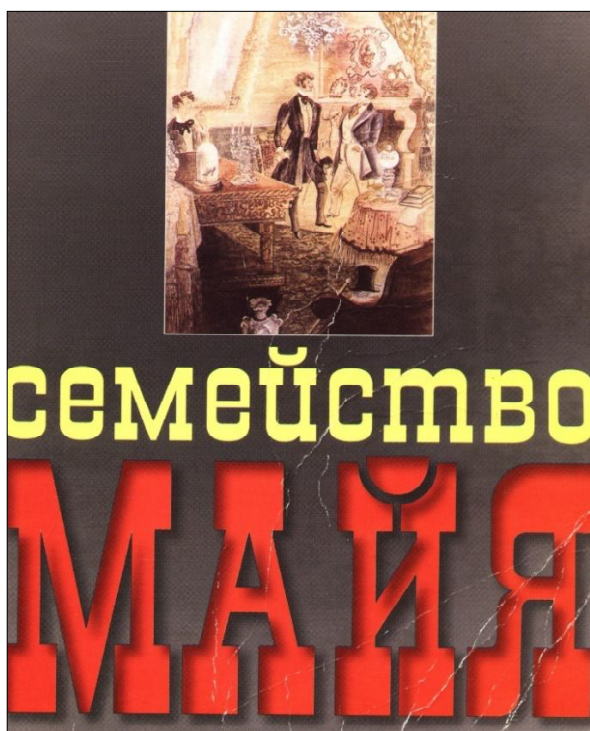
Наред с любовната сюжетна линия, в “Грехът на отец Амару” Еса де Кейрош дава сведения за издателската и печатарската дейност в Лисабон, макар и информацията да е с измислени имена – доктор Гудиню е собственик на печатница, където пък излиза вестник „Вож ду Дишриту“; в печатницата работи републикански настроеният печатар Гушаву, приятел на писаря Жуау Едуарду – годеник на Амелия и автор на изобличаваща статия срещу местното духовенство, с визиране на енорийския свещеник Амару, опитващ се пък да провали брака на Амелия и да се домогне до сърцето ѝ. В кръчмата на чичо Озориу, на

„масата на опозорените“, сред обилно количество алкохол Гушаву и Жуау Едуарду кроят план за отпечатването на брошура срещу свещениците в споменатата печатница, но в последния момент ги възпира високата цена на хартията и евентуалният гняв на собственика доктор Гудиню¹⁹. С фин сарказъм, в епилога писателят маркира в едри щрихи самохвалството на една от групите, съставена от „надарени с красноречие младежи, възбудени журналисти от местната преса“, говорещи с патос срещу „стария свят и старите идеи, обещавайки да ги смажат с вдъхващи ужас статии“²⁰. Гротескна е и фигурата на *Рахитика* – редактора на „Вож ду Дишриту“, който ходи винаги мръсен, с жълтеникаво лице и порочен поглед, прегракнал и хриплив глас; за него в Лейрия се говори, че е вършил далавери и мошеничества, но зад гърбицата му се крие *самоуверена и хладнокръвна безочливост*²¹.

През 1878 г. излиза и „**Братовчедът Базилиу**“. И в двете големи творби на Еса де Кейрош се усеща въздействието на Г. Флобер и прочутия му роман „Мадам Бовари“, но все пак и по отношение на сюжета, и в цялостната композиция личи майсторството на португалския белетрист, което се утвърждава и в следващите романи: „**Реликвата**“ – излязъл през 1887 г. и преведен на български през 1963 г., издаден и през 2005 г.; както и „**Семейство Майя**“ (1888), публикуван у нас през 2005 г.²² Тези два романа в по-ново време излизат на български в превод на Маргарита Дренска, издадени са от софийското издателство „Светулка 44“ и с подкрепата на Португалския институт на книгата и библиотеките и институт „Камойнш“ – Лисабон.

В кратък паратекст след финала на романа „Семейство Майя“ творбата се посочва за шедьовър на Еса де Кейрош, кръвосмесителната сексуална връзка между брат и сестра се определя като централно ядро на интригата, а произведението за полифонично звучаща творба²³.

Разбира се, за този роман могат да се кажат и още редица неща, определящи неговата висока художествена стойност. Изграждайки широко платно на обществените нрави във висшето общество на Лисабон към средата на XIX век, писателят проследява част от фамилната история на португалски аристократичен род. Заможният Афонсу да Мая живее от октомври 1875 г. в дом Рамалиет (означаващо китка; цветен букет) на улица” Сау Франсишку де Паула”. Живял

няколко нещастни години в Англия с меланхоличната си, болнава и обсебена от набожност съпруга Мария Идуарда и нейното обкръжение от свещеници и монаси, Афонсу се завръща с нея и нисичкия и неврозен син Педру в португалското имение Бенфика. След неколкомесечно боледуване и в обкръжението на канонически фигури с наметала и кръгли шапчици, които ядат и пият портвайн на воля в преддверието на кухнята, Мария умира и оставя потъналия в нервна меланхолия и прекомерна скръб син Педру да се утешава из публични домове и кръчми. Внезапно Педру се влюбва до полуда в красивата Мария Монфорт и наскоро след това се оженва за нея, въпреки волята на баща си. Лекомислена, влюбена в лукса и приключенията, младата съпруга търси нови удоволствия – след посещенията на Италия заживяват в Париж, после отново се връщат в Лисабон. След раждането на дъщерята находчивата Мария Монфорт преодолява омразата си и опитва да се сближи със стария Афонсу, който живее забравен в спокойното имение Санта Олавия. Ражда се и Карлуш. Последва сближаването и страстното влюбване на Мария в посетил дома им неаполитанец, с когото тя избягва заедно с дъщеря си в Италия, а впоследствие обикаля из Европа и за дълго семейството губи следите ѝ. Обзет от дълбока депресия, Педру се самоубива.

Внукът на Афонсу, Карлуш Идуарду да Мая, преживява дълбока емоционална връзка с живялата в Париж и Лондон Мария Идуарда, която всички в Лисабон смятат за съпруга на ексцентричния и богат бразилец Кашру Гомеш. Карлуш и Мария Идуарда живеят в уютен дом, наречен от тях Гнезденцето, имение в Оливаиш, недалеч от португалската столица. С тях е неколкогодишната ѝ дъщеря Роза; посещава ги приятелят на Карлуш – ексцентричният Ега. Замисълът е да отидат през есента в Италия, по-скоро – да избягат от хорската мълга, злословията и недоброжелателите. Летните месеци изтичат и двойката се връща в нает от Карлуш апартамент на улица Сау, Франсишку. Идилията наполовина приключва, когато от Бразилия се завръща Кашру Гомеш и разкрива пред Карлуш част от истината – красивата Мария се оказва не негова съпруга, а държанка. След огромни страдания и вътрешно душевно напрежение Карлуш е готов да прости скритите предишни връзки на любимата си, докато накрая Ега не научава от парижкия бохем и журналист сеньор Гимарайнш, вуйчо на Дамазу (заклетият враг на Карлуш), останалата част от заплетения възел – Мария Идуарда е сестра на приятеля му. Обзет от душевни терзания, Ега отлага разкриването на истината, която ще съсипе Карлуш. С трудната задача се заема администраторът на имението Виласа. Но и след разкриването на кръвосмесителната връзка между брат и сестра, все още замаяният от любов Карлуш посещава Мария Идуарда, пламъкът на желанието отново го завладява и той отстъпва пред ласките ѝ. Междувременно, старият Афонсу да Мая също разбира в разговор с внука си и Ега за кръвосмешението. В следващите дни потресеният старец узнава по свои пътища, че Карлуш продължава да посещава Мария Идуарда и това го довършва.

Смъртта на дядо му довежда Карлуш до душевен катарзис и той успява да се измъкне от пагубната страст към сестра си, като напуска Лисабон. По поръчение на приятеля си, Ега предава достатъчна сума и подканя сломената сестра да отпътува с влака за Париж. Няколко години по-късно Карлуш се връща в португалската столица и отново среща приятеля си Ега. Разкрива се по-нататъшната съдба на Мария Едуарда – тя се омъжва за заможен французин и заживява в имението му извън Париж. А двамата приятели вървят сред сенките на спомените в

старото име на фамилията Мая, разсъждавайки за превратностите на съдбата и страстите на отминалото време. Из романа писателят вкарва на няколко места като важен композиционен лайтмотив достолепната фигура на стария поет Аленкар – символ на самобитното лице на португалската поезия. Аленкар декламира в салоните пред публика утопични стихове за република и Бог, демокрация и християнство, за гълъба на братството и равенството; за република, в която „милионерът, усмихвайки се, ще прегърне работника”²⁴. С незлоблива ирония де Кейрош описва атмосферата на Кръжеца, място за интелектуални разговори и литературни амбиции – на Карлуш с книгата, която да пише и тъй не завършва „Древна и модерна медицина”; с Жуау да Ега и неговия също незавършен биографичен роман „Спомени на един атом”. Полифонично разгърнати сюжетни линии, сложна композиция и интересни образи, олицетворяващи едни или други политически, философски, религиозни и литературни идеи и настроения, превръщат романната структура в многопластово и сложно четиво, пресъздавайки атмосферата на Лисабон, безвремието и зараждащата се поляризация в обществото.

Често се подхвърля саркастично за лисабонски периодични издания: „Илюшрасау”, „Ревизица де Португал”, „Ревизица душ Доиш Мундош”, „Газета Илушрада”, „Журнал ду Кумерсиу”, които имат очевидни прототипи в тогавашните лисабонски печатни медии. Особено пиперливи са епизодите, в които осмива жълтата подкупна преса и журналистика в лицето на булевардния вестник „Курнета ду Диабу” и нейния продажен редактор Палма Коня. Съгласил се да публикува долна, оклеветяваща Карлуш статия, Палма взема солидната сума сто хиляди реала, срещу което издава нейния поръчител Дамазу и предава неговите чернови до редакцията на лисабонския вестник. Ега скроява номер – пред заплахата от дуел страхливецът Дамазу подписва писмо, в което се признава за пиан, когато е писал клеветническата статия против Карлуш до редакцията на „Курнета ду Диабу”. Сетне пък Ега си отмъщава заради стара любовна история със солидната дама Ракел Коен на противника си Дамазу, уреждайки публикация на писмото му с признанието в пианство по страниците на авторитетния лисабонски вестник „А Тарде”, благодарение на приятеля си, журналиста Невеш. Цялата история, разказана с фина ирония и на места с откровен

сарказъм, бичува подкупната журналистика и тогавашните нрави, при които всеки по-заможен лисабончанин би могъл да окаля опонента си, да го омаскари в публичното пространство.

Атмосферата на Лисабон оживява с описанията на малкия фамилен чифлик Рамалиет, ларго Пелориню, хотел „Сентрал”, ларго Амурейраш, търговския квартал Байша, университета в Кумбра, крайградските живописни места около столицата – Синтра и Санта Олавия, Бейра, Ларгу да Граса; описано е скандално конно състезание на лисабонския хиподрум. Не е пощадено от сарказма на писателя и лисабонското семейство с неговото лицемерие и фалш чрез ефимерната любовна история между графиня Говариню и младия лекар Карлуш да Майя, чието любовно гнездо е на улица *Санта Изабела* в дома на мисионерка на Англиканската църква. Усетил в душата огромна скука и пресищане, Карлуш поема по пътя на драматичната сексуална връзка с Мария Идуарда, без да подозира, че е влязъл в капана на кръвосмешението. В романа не липсват и други колоритни персонажи, носители на обществени нагласи и настроения – близкият на семейство Майя финландски посланик граф Стайнброкен, богатият английски наследник на търговска фамилия Крафт и пр.

В последните творби на Еса де Кейрош аналитико-философските наблюдения, сатирата и сарказмът отстъпват на митични, фантастични и свръхестествени теми и сюжети, преплитане на екзотика и историчност: новелата „Мандаринът” (1880); романите „Реликвата” (1887) и „Прочутият род Рамиреш” (1900).

Отначало романът „**Реликвата**” е публикуван на български в превод от испански на Тодор Нейков²⁵, а в наши дни излиза чрез ИК „Светулка 44” със съдействието на Португалския институт на книгата и библиотеките при Министерство на културата на Португалия и Институт „Камойнш”, в превод на М. Дренска²⁶. Редица паратестови пояснения под формата на бележки от страна на преводача помагат на родния читател да навлезе в атмосферата на светите места в Йерусалим, където се озовава героят Тиудурику Рапозу със средства и по заръка на леля си Партрисиниу даш Невеш, скъперница, набожна и ограничена в догмите на католицизма стара жена от Кампу де Сантана, племенница на комендатора Г. Гудиню, благородник от Лисабон и собственик на имението Мушейру (бивша собственост на графо-

вете Линдозу). По време на поклоническото си пътешествие Рапозу преминава през Египет и Палестина, пътувайки по местата, където са се разигравали действителните сцени от евангелията, заедно с немския учен-археолог от Бонския университет Топсиус, издал по думите на Тиудурику в предговора на романа, седемтомното си произведение *Разходки из Йерусалим*, печатано в Лайпциг и дискредитирало младия благородник, комендадор и крупен земевладелец, пред лисабонската „либералната буржоазия“, за което уж разнасял в два свитъка хартията костите на своите прадеди благородници²⁷. Както и в предговора, тъй и навред из целия роман сатирата и сарказмът на Еса де Кейрош се сливат в амалгамата на един текст, където легенди, предания, древна философия и религиозни учения вървят заедно с интерпретацията на събитията по залавянето на Исус Христос, обвинението му от юдеите и съденето му от Пилат Понтийски. Изпратен да лее благочестиви молитви, славният лузитански хидалго и благородник дон Сапозу (както впрочем го нарича иронично Топсиус), попада в не съвсем светски места – в обятията на синеоката мис Мери, оставила му за спомен съкровен подарък – своята ношница, придружена с любовен надпис. Нелепа размяна при завръщането в португалския дом на доня Партрусиниу вместо трънения Исусов венец предлага за подарък на лелята ношницата, което е повод да бъде изгонен от дома ѝ и да бъде лишен от наследство. Обикалящият лелята католически свещеник отец Казимиру се възползва от лековерието ѝ и набожната старица му приписва солидни имоти, които пък след смъртта му попадат в също приближеният на доня Партрусиниу отец Неграу – той се превръща в солиден притежател на стари аристократични имения, а племенникът като наследство получава само един стар бинокъл, с който да разглежда придобивките на големите наследници.

Останал без средства, Рапозу се издържа няколко месеца в Лисабон с донесените свещени реликви и върти търговия с посредник от висшия духовен клир, докато накрая провидението не му се усмихва благосклонно – среща стария си приятел от ученическите години Кришпин, син на едър собственик на фабрика за прежди в Пампуля. Кришпин му предлага работа и ръката на сестра си Жузеина. Накрая Сапозу се оженва, награден е от съквартилците си с орден „Исус

Христос” и купува имение в Мущейру, някогашна собственост на графовете Линдозу, мястото, откъдето започва и разказът за детството на Рапозу. На финала сарказмът на писателя не пропуска да устрели алчността на португалското католическо духовенство – сега отец Неграу става най-близък приятел на отец Пиниейру, който няма наследници и когото предприемчивият свещеник отвежда в Тореш, „за да го лекува“, очаквайки да прибере голямо наследствено богатство на комендатора Г. Гудиню. Наред с това отец Неграу издържа продажната Аделия, някогашната любима на Рапозу, зарязала го малко преди да замине на поклонение по Светите места – сега лъстивият свещеник Неграу ѝ осигурява разкош и така я печели за сърцето и кесията си.

Находчиви детайли и лайтмотиви изпълват композицията на романа, поднасяйки подтекстови внушения към читателя. Така лисабонската църква „Консейсау Веля” се повтаря неколккратно – в църквата Рапозу се насилва да прояви набожност; по време на деветдневните молитви към свети Жуакин в същия храм героят се измъква и се озовава в греховните прегръдки на Аделия, която пък му иска пари за новия си любовник и сутенор, а сетне прогонва нещастния племенник на доня Патрусиниу; дори излива кофа с помия над главата му. Друг лайтмотив – Тиудурику Рапозу се вглежда на няколко пъти в образа на Исус Христос; той му се явява и на два пъти в сънищата – веднъж като малък и в дните на духовен катарзис, когато остава без наследство и средства, продавайки фалшиви мощи от Божи гроб. Явлият се Бог обвинява Сапозу за притворността, лицемерието и двойствения му живот. Тиудурику чува чрез думите на абсолютния Бог гласа на собствената си съвест. И се преобразява. Заживява просто, обикновено, надмогнал собствените си илюзии, митовете наука и религия, става баща и комендадор, собственик на имения, с практично отношение към живота, надмогнал илюзиите и ефимерните наслади.

През 2009 г., в превод на М. Дренска, ИК „Светулка 44” публикува и романа **„Мистерията на пътя за Синтра”** от Еса де Кейрош, в сътрудничество с Рамалю Ортигау²⁸. Епистолярен паратекст във формата на предговор от двамата автори, оформен със светъл курсивен шрифт, отделя интересния композиционен замисъл на двамата автори от същинския текст на романа²⁹. Предговорът е към третото издание. В него се

уточнява: *Изглежда, че Лисабон наистина се е събудил, било от съпричастност, било от любовитство, защото след като прочете в огромния тираж на Диариу де Нутисиаш подлистник с Мистерията на пътя за Синтра, след това го купи вече като издадена книга, а днес ни изпращат коректурите на третото издание, питайки ни какво мислим за произведението, пресъздаващо тези стари времена, за които си спомняме с носталгия...*³⁰

В първото „изложение“ до редактора на високотиражния лисабонски вестник „Диариу де Нутисиаш“, се разказва странната история с отвлечането на двама господата (единият от които е лекар), идващи от предградията на Синтра на път за Лисабон от страна на маскирани непознати, които завързват очите им и ги отвеждат в непознат лисабонски дом, където трябва да се установи смъртта мистериозната смърт на млад мъж, оказал се впоследствие английският капитан Райтмъл. Героите в епистоларна форма, с писма до „Диариу де Нутисиаш“, разказват в хронологична последователност епизоди, които структурират композиционно и постъпателно романа. Фабулата напомня на сложен криминален роман, разкривайки драмата в любовния триъгълник между капитан Райтмъл, красивата доня Кармен и графиня от Лисабон; наред с обръщението *До сеньор Редактора на Диариу де Нутисиаш* се вмъкват бележки от самата редакция на вестника, в които накратко се коментират постъпващите материали за публикации в подлистника „от брой в брой“. Във втория раздел от главата *Разказ на маскирания* наративът излиза от рамките на Лисабон и поема из синята безбрежност на Средиземноморието с кораба *Цейлон* – отначало героите пътуват до Гибралтар, където Графинята се запознава с капитан Райтмъл, очарователен английски офицер с привлекателна външност и много подвизи от предишната си служба в Индия. На път за Малта капитанът среща героинята от своето индийско приключение – знойната кубинска красавица Кармен, съпруга на дон Никазио Пуебла. Тук разказвачът – братовчедът на графинята, вплита разказ, в който се изяснява, че доня Кармен попада в ловна хайка в района на Калкута и едва не е умъртвена от кръвожаден тигър. Спасява я капитан Райтмъл, който успява да убие тигъра в драматична схватка. Внезапно пламналата любов между двамата завършва с взаимни клетви на влюбените във взаимна любов. И ето, след дълга раздяла капитанът и Кармен се срещат на кора-

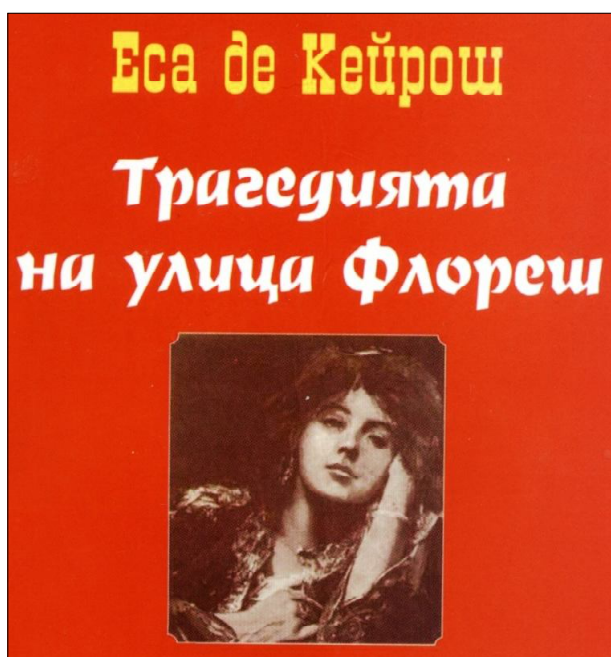
ба, който на път за малтийския остров е застрашен от корабкрушение. Но тук капитан Райтмъл започва любовна игра с Графинята, пренебрегвайки Кармен. Дватамата правят неуспешен опит да избягат от острова. След премеждия и върховно напрежение най-сетне корабът пристига в малтийската столица Ла Валета. Обзета от ревност, Кармен прави опит да убие любимия си, но го ранява, след което, обхваната от угризения, напуска Малта с яхтата на лорд Гренли, придружавана от братовчедата на Графинята. Покрусена и страдаща, тя умира по пътя и е погребана с морски почести, като матросите предават изстрадалото ѝ тяло на морските дълбини.

Оттук насетне наративът се разгръща в Лисабон и френската столица. За кратко Графинята тържествува в обятията на капитан Райтмъл, но по времето на официален бал в парижки хотел се появява съперница в лицето на ирландската красавица мис Шърн. Райтмъл е захласнат, тя също не откъсва очи от нея. И след завръщането си от Париж в Лисабон графинята продължава да усеща в писмата на любимия угаложване на чувствата, липса на любовно вдъхновение и предишните внезапни изблици на страст. Подозренията ѝ нарастват. Душата ѝ се разкъсва от противоречия. Един ден капитан Райтмъл пристига в Лисабон и се настанява във фаталната къща. Пише ѝ писмо, в което изразява готовност двамата да напуснат португалската столица и да заминат за Италия, но заедно с това ѝ припомня, че любовта е състояние на неуравновесеност и ефимерно превъзходство на чувствата, което ограничава свободата и отслабва характера; в любовта капитанът вижда доброволно прието робство, липса на мярка и правилно решение, а след нейното отшумяване неминуемо ще дойде унищителният несигурен живот и нищетата.

Графинята приема текста на писмото за фатално; усеща се унижена и измамена. Почувствала в сърцето си жестока ревност, тя решава да провери чантата с писмата му. За да се добере до тях, пристига в къщата, наета от Райтмъл и тайно изсипва в чашата му с вода силен опиат, с намерението да го приспи и така спокойно да прегледа писмата. Но Райтмъл издъхва, а писмата до него се оказват напълно безобидни.

Разкритията си графинята, съкрушена от скръб, прави пред тайнствените разследващи мистериозната смърт на капитана. Райтмъл е погребан в същия дом, в сутерена на стая с пръстен под,

където изкопават дълбок гроб и го полагат. С намерената между вещите му сума английски лири купуват същата къща на името на майка му и един от присъстващите, *високият маскиран мъж*, се готви да отпътува за Лондон, за да предаде вещите и съобщи за смъртта на Райтмъл на майка му. В същото време излизат скандалните разкрития за цялата тайнствена история, а графинята постъпва в манастир в малък провинциален град при строг аскетичен режим. В паратекстова бележка на Еса де Кейрош и Рамалю Ортигау с дата 27 септември, Лисабон, до сеньор Редактора на Диариу де Нугисиаш се твърди, че в целия разказ, публикуван „от два месеца насам във вестника Ви, няма едно име, което да не е предполагаемо и нито едно място, което да не е хипотетично“³¹. Както се вижда, в романа композиционно определящи са епистоларните структурни елементи, играещи ролята на пролог, глави и кратък епилог, а мистерията, тайнствеността, заплетените ситуации и поэтапното им разкриване пред читателите на популярния лисабонски вестник допълват усещането за връзка с високата художествена проза от епохата на романтизма. Динамиката, суровият реализъм и житейската философия на автора не на едно място отрезвяват читателя и му припомнят за преходността и ефимерността на човешкия живот, чувства, любов и страдания.

В наши дни, със съдействието на *Главна дирекция на книгата и библиотеките* към Министерството на културата на Португалия излезе в

превод на М. Дренска и „**Трагедията на улица Флореш**“, чието издаване се реализира от издателска къща „Светулка 44“³². Тъй като романът е публикуван според изданието на лисабонското издателство *Libros do Brasil*, в началото на книгата са включени паратекстове „Задължително обяснение на преводача“ (с. 6) и „Предупреждение към читателя“ от Жуау Палма-Ферейра, където се отбелязва, че книгата е издадена по запазен до наши дни ръкопис, „написан в безкрайно бърз и нервен ритъм“ по старателен препис, който е осъществен от фотокопие на оригиналния ръкопис и е предизвикал сериозни „съмнения и колебания“, които са подбудени от бележките в полетата, както и от „неясни, обръкани повторения“³³. По-нататък Жуау Палма-Ферейра коментира, че произведението се представя в оригинална форма, „със свежестта на записки и на бързо написана, неточна и понякога незавършена фраза, истински арсенал на идеи и на скици, на действия, на интриги и на анекдоти, до които Еса де Кейрош прибегва, за да обогати романите си.“³⁴ В обяснителните бележки на преводача М. Дренска се обръща внимание, че наред с пълния текст на романа в книгата са включени *Предварителен план на творбата, План на творбата* и *Първа редакция на началото на Първа глава*, позволяващо да се надникне в „кухнята на твореца“³⁵. В българското издание горните паратекстове са обединени в „Притурка“ (с. 335–346). „Предварителен план на творбата“ в посмъртно издадената книга на де Кейрош функционално поема ролята на прикнижна анотация – разбираме за появилата се в театъра Женовева, която предизвиква любопитството на двама младежи (Карлуш: в романа *Дамазу*; и Ернешу, в романа *Виктор*), които ще водят битка за сърцето ѝ. В своя „предварителен план“ Еса де Кейрош маркира фабулата и определя композиционно присъствието на героите в интригата³⁶. Действително, при подобен тип преводни художествени творби от съществено значение е в композицията на изданието да се вкарват подобни паратекстови структури, изясняващи идейния замисъл на белетристичната творба. Нека добавим и факта, че в книгата се срещат герои и имена на издания, познати от романа „Семейство Майа“ – Дамазу, „Курнета ду Диабу“ и пр.

До края на XIX век Еса де Кейрош е португалски дипломатически представител и консул

на страната в Хавана, Нюкясъл, Бристол и накрая в Париж, където умира от туберкулоза. Книгите на Еса де Кейрош са превеждани в много страни по света, а творчеството му е обект на книговедски и литературни изследвания³⁷. Изданията на романите му на български език се характеризират с разчупена и оригинална композиция, благодарение на паратекстовете, успешен резултат на преводаческа и редакционната намеса.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Еса де Кейрош**, Жузе Мария. Градът и планината : Роман. – София : ИК Светулка 44, 2001. – 272 с. Книгите на Еса ди Кейрош са превеждани в много страни по света. По този въпрос повече в: <http://www.wikipedia.org> (Жузе Мария Еса ди Кейрош); също в: Blog Livroseafins.com (Алексадро Мартинс: 02.10.2011). Още библиографски сведения за съвременни издания от Жозе Мария Еса де Кейрош : *A Reliquia* („Реликвата“, ISBN 978-954-309-037-2); „*Os Maias*“ („Семейство Майя“: ISBN 978-954-309-028-0).

² **Петрова**, Даниела. За владетеля на щастието и неговия автор. // Цит. съч.: **Еса де Кейрош**. Градът и планината. С., 2001, с. 3–8.

³ Цит. съч.: **Еса де Кейрош**. Градът и планината. С., 2001, с. 263. В „Бележки и пояснения“ към българското издание, с. 271, преводачът Д. Петрова уточнява, че автор на тази „Бележка“ от 1901 г. е *Рамалю Ортигау*, заел се да публикува романа след смъртта на Еса де Кейрош.

⁴ Цит. съч.: **Еса де Кейрош**. Градът и планината. С., 2001, с. 263.

⁵ **Петрова**, Д. За владетеля на щастието и неговия автор. // Цит. съч.: **Еса де Кейрош**. Градът и планината. С., 2001, с. 3.

⁶ **Колев**, Светослав. Еса ди Кейрош и романът „Престъплението на отец Амару“. // **Еса ди Кейрош**. Престъплението на отец Амару. С., 1980, с. 13. Според Св. Колев това отпечатване със средства на автора е станало през 1876 г. Очевидно става дума за второто издание на романа, тъй като първото е публикувано като подлистник на сп. „Ревизица Осидентал“, но португалският писател не е доволен, понеже е извън страната и не успява да проследи качеството на публикацията и да нанесе редакционни авторски поправки. Самият автор пише с дата 1 януари 1880 г. в предговора към третото издание: Романът „Грехът на отец Амару“ беше написан през 1871 г., прочетен пред някои приятели през 1872 г. и публикуван през 1874 г.“ // **Еса де Кейрош**, Жузе Мария. Бележки към второто издание. // **Еса де Кейрош**, Жузе Мария. Грехът на отец Амару. С., 2007, с. 11.

⁷ В първото издание на български е отбелязано така: **Еса ди Кейрош**. Престъплението на отец Амару

: Роман; Прев. от португ. Д. Ангелов – София : Народна култура, 1980. – 458 с. Книгата е с твърда подвързия и обложка.

⁸ **Колев**, Светослав. Еса ди Кейрош и романът „Престъплението на отец Амару“. // **Еса ди Кейрош**. Престъплението на отец Амару. С., 1980, с. 7–14.

⁹ **Колев**, Светослав. Еса ди Кейрош и романът „Престъплението на отец Амару“. // **Еса ди Кейрош**. Престъплението на отец Амару. С., 1980, с. 8–9.

¹⁰ **Колев**, Св. Цит. съч., с. 10.

¹¹ **Колев**, Св. Цит. съч., с. 12.

¹² **Еса де Кейрош**. Странностите на младата блондинка. Превод, състав. и предговор Д. Ангелов. – София: Профиздат, 1984. – 152 с.

¹³ **Еса де Кейрош**, Жузе Мария. Грехът на отец Амару. Прев. от португ. М. Дренска. – София: ИК Светулка 44, 2007. – 447 с.

¹⁴ **Андреева**, Яна. За автора и произведението. // **Еса де Кейрош**, Жузе Мария. Грехът на отец Амару. С., 2007, с. 9–10.

¹⁵ **Андреева**, Яна. Цит. съч., с. 4–5.

¹⁶ **Еса де Кейрош**, Жузе Мария. Бележки към второто издание. // **Еса де Кейрош**, Жузе Мария. Грехът на отец Амару. С., 2007, с. 11. Тези бележки на Еса де Кейрош са датирани така: *Бристъл, 1 януари 1880 г.*

¹⁷ **Еса де Кейрош**, Жузе Мария. Грехът на отец Амару. С., 2007, с. 443.

¹⁸ **Еса де Кейрош**. Жузе Мария. Грехът на отец Амару. С., 2007, с. 443.

¹⁹ **Еса де Кейрош**. Жузе Мария. Грехът на отец Амару. С., 2007, с. 229–238.

²⁰ **Еса де Кейрош**. Жузе Мария. Грехът на отец Амару. С., 2007, с. 440.

²¹ **Еса де Кейрош**. Жузе Мария. Грехът на отец Амару. Цит. съч., с. 144.

²² **Еса де Кейрош**. Семейство Майя. Прев. М. Дренска. – София: Светулка 44, 2005. – 660 с.

²³ „Семейство Майя“ – шедьовърът на Еса де Кейрош. // В: **Еса де Кейрош**. Семейство Майя. С., Светулка 44, 2005, с. 659. Макар да не е посочено, в съответствие с издателската практика подобни паратекстове – послеслов на преводача, бележки под линия, очевидно тук са дело на самия преводач.

²⁴ **Еса де Кейрош**. Цит. съч. Семейство Майя. С., 2005, с. 554.

²⁵ По този въпрос виж в цит. съч.: „Семейство Майя“ – шедьовърът на Еса де Кейрош. // В: **Еса де Кейрош**. Семейство Майя. С., Светулка 44, 2005, с. 659.

²⁶ **Еса де Кейрош**. Реликвата. Роман. Преведе от португалски Маргарита Дренска. – София: ИК Светулка, 2005. – 272 с. *Илюстрациите на лицевата страна на корицата и на гърба ѝ са от Жуау Абел Манта.*

²⁷ **Еса де Кейрош**. Реликвата. Роман. Прев. М. Дренска. С., ИК Светулка 44, 2005, с. 8.

²⁸ **Еса де Кейрош**, в сътрудничество с Рамалю Ортигау Мистерията на пътя за Синтра. Прев. от португ. М. Дренска. – София: ИК Светулка 44, 2009. – 224 с.

²⁹ **Еса де Кейрош, Рамалю Ортигау**. Предговор. Писмо до издателя на „Мистерията на пътя за Синтра”. // В: **Еса де Кейрош**, в сътрудничество с Рамалю Ортигау. Цит. съч. Мистерията на пътя за Синтра. С., 2009, с. 3–7.

³⁰ **Еса де Кейрош, Рамалю Ортигау**. Предговор. Писмо до издателя на „Мистерията на пътя за Синтра”. // В: **Еса де Кейрош**, в сътрудничество с Рамалю Ортигау. Цит. съч. Мистерията на пътя за Синтра. С., 2009, с. 3.

³¹ **Еса де Кейрош, Рамалю Ортигау**. Последното писмо. // В: **Еса де Кейрош**, в сътрудничество с Рамалю Ортигау. Цит. съч. Мистерията на пътя за Синтра. С., 2009, с. 222.

³² **Еса де Кейрош**. Трагедията на улица Флореш. Роман. Прев. от португ. М. Дренска. – София: ИК Светулка 44, 2009. – 348 с. *На поститулната страница е отбелязо името на автора и оригиналното заглавие: Eça de Queiroz. A TRAGÉDIA DA RUA DAS FLORES.*

³³ **Жуау Палма-Ферейра**. Предупреждение към читателя. // В: **Еса де Кейрош**. Трагедията на улица Флореш. С., 2009, с. 3.

³⁴ **Жуау Палма-Ферейра**. Предупреждение към читателя. // В: **Еса де Кейрош**. Трагедията на улица Флореш. С., 2009, с. 4.

³⁵ Задължително обяснение на преводача. // В: **Еса де Кейрош**. Трагедията на улица Флореш. С., 2009, с. 6.

³⁶ **Притурка. Предварителен план на творбата**. Трагедията на улица Фрошеш. // В: **Еса де Кейрош**. Трагедията на улица Флореш. С., 2009, с. 335. Ето текстът на този план: *Женовева се появява в театъра, придружена от една компаньонка; облечена като котка, непозната, много руса; възбужда любопитството. Двама младежи я забелязват: Карлуш, богат, глуповат, любовчия; другият, негов приятел, много сериозен, умен, Ернецу. Карлуш иска веднага да се запознае с „чужденката”, ще бъде лесно за него, понеже човекът, който я познава от Париж, ще ѝ говори за него; същият ѝ го представя. В това време Ернецу е забелязал тази жена и страда, изпитващ лека ревност, виждайки, че приятелят му я посещава; но един ден той (Карлуш) му казва, че чужденката иска да го види. Отиват на едно соаре, организирано от чужденката; странно соаре. На него чужденката дава аванс на Ернецу. Той е смутен. При едно посещение в Синтра тази любов се усилва. Предварителни сцени с колебания; кулминационна сцена през една вечер; искат да се оженят. Но тогава един роднина на Ернецу, старият съдия Говейя Суареш трябва да уреди документите и разбира, че чужденката е майка на Ернецу. Тя се самоубива. Ернецу никога не разбира истината (с. 355).*

³⁷ Върху творчеството на видния писател например работи португалският учен Жузе Антониу Сарайва, който публикува монографията „Идеите на Еса де Кейрош” (1946). За изследването си Ж. А. Сарайва е удостоен с награда от Португалската академия на науките. Повече по този въпрос виж в: **Колев**, Св. Цит. съч., с. 12–13.

EXTERNAL TEXTS OUTSIDE THE MAIN BOOK AND COMPOSITIONAL SPECIFICITY NOVELS JOSE MARIA ESA DE QUEIROS IN BULGARIAN

Prof. Lachezar Georgiev Georgiev, PhD

Abstrakt

The research of Professor Lachezar Georgiev Georgiev tracked specific features in the prose of prominent Portuguese writer Jose Maria Esa de Queiroz, which was translated into Bulgarian language. Analyzed novels Esa de Queiroz: *The city and the mountains, The Crime of Father Amaro, Maya Family, The relic, The Mystery of the road to Sintra*, Tragedy of street Florea, collections of short stories and novellas *Strangeness of young blonde*, with special place and additional texts included in the overall composition of the relevant edition of the Bulgarian language. These texts are of great importance and compositional work of well-trained editors, translators and compilers.

Editions of the novels of Jose Maria Esa de Queiros of Bulgarian language is characterized by an original composition with the additional texts - a successful result of the translation and editorial intervention.

Keywords: *composition, journals, novels, prose, fiction*